
Jacob Lemel en Felix Timmermans. De noodkreet die op dovemans oren viel

Nathan Weinstock

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/cmc/701>

DOI : 10.4000/cmc.701

ISSN : 2684-3080

Éditeur

Fondation de la Mémoire Contemporaine

Édition imprimée

Date de publication : 1 décembre 2008

Pagination : 157-161

ISSN : 1377-1256

Référence électronique

Nathan Weinstock, « Jacob Lemel en Felix Timmermans. De noodkreet die op dovemans oren viel », *Les Cahiers de la Mémoire Contemporaine* [Online], 8 | 2008, Online op 01 février 2020, geraadpleegd op 13 novembre 2020. URL : <http://journals.openedition.org/cmc/701> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/cmc.701>

Jacob Lemel en Felix Timmermans
De noodkreet die op dovemans oren viel

Nathan Weinstock

Yankev (Jacob) Tsvi Lemel (1901 – ?) genoot enkel een elementaire scholing op de *cheider* (traditionele joodse lagere school) van zijn geboortestad Sosnowiec, en dit slechts gedurende enkele jaren¹. Toen hij tien jaar oud was, overleed zijn vader en diende hij zijn studies stop te zetten om te gaan werken. Hij verliet Polen in 1919 en emigreerde naar België waar hij zich in Antwerpen vestigde. Hier kwam hij aanvankelijk aan de kost door private lessen godsdienst, Hebreeuws en Jiddisj te geven. Daarvan viel echter nauwelijks te leven zodat hij marktkramer werd. Na de Duitse inval verliet hij vrij snel de havenstad om onder te duiken, achtereenvolgens in Sint-Niklaas en in Lier. Hij slaagde erin de oorlog te overleven maar verloor zijn vrouw en kinderen, die gedeporteerd werden naar Auschwitz en vermoord. Na de bevrijding keerde hij terug naar Antwerpen, doch besliste echter nadien naar Brussel (Sint-Gillis) te verhuizen.

Als Jiddisje schrijver en journalist trad hij voor het eerst voor in 1923 met een verhaal (*A Vinter-rayze*) dat opgenomen werd in de kolommen van het Antwerpse weekblad *Di Yidishe Prese* (Antwerpen). Na dit debuut begonnen zijn bijdragen – vooral gewijd aan het Joodse leven in België – regelmatig te verschijnen in de kolommen van de Antwerpse en Brusselse Jiddisje pers. Vanaf 1945, toen hij reeds een bepaalde faam had verworven als auteur, werd hij vaste medewerker van een reeks buitenlandse joodse dagbladen en tijdschriften uitgegeven te Parijs, New York en Tel-Aviv. Hij schreef o.m. in de jaren 50 een reeks vignetten voor het *Belgisch Israëlitisch Weekblad* onder de titel « Typen uit het vroegere Antwerpen ».

In 1962 liet hij zijn oorlogsherinneringen drukken te Parijs, echter op eigen kosten (*Teg fun shrek*, vert. : *Dagen van Angst. Herinneringen uit de Oorlog 1940-1945*). Aan dit werk werd een speciale onderscheiding uitgereikt door *Yad Vashem*, het Israëlitisch instituut ter bestendiging van de

¹ Men raadplege voor een korte biografische schets het *Leksikon fun der nayer yidisher literatur*, uitgegeven te New York in 1963 door het *Altveltlekher yidisher kultur-kongres* (kol. 339-340), onder het trefwoord : *Lemel, Yankev-Tsvi*.

herinnering aan de Shoah. Het is in zijn boek *Oorlogsherinneringen* dat hij uiteenzet hoe hij in 1942 als vervolgte Jood aanklopte bij Felix Timmermans om steun te zoeken, verzoek dat door de bekende Vlaamse letterkundige brutaal werd afgewezen.

De figuur van Felix Timmermans (1886-1947) hoeft vermoedelijk niet aan de lezer te worden voorgesteld. Met *Pallieter* (1916) en *Boerenpsalm* (1935) had deze Vlaamse schrijver een Europese faam verworven. Zijn werken werden trouwens in zeventien verschillende talen uitgegeven. Hij kon dus terecht als een soort mentor van de Vlaamse letteren worden beschouwd. En het hoeft ons niet te verwonderen dat Lemel beroep deed op deze grote Vlaamse schrijver. Hij had zich in Lier gevestigd – ver van het antisemitisme en de razzia's die in de havenstad woelden – omdat hij te gevaarlijk achtte voor zijn familie om verder in Antwerpen te verblijven. En Timmermans woonde nu eenmaal in Lier.

Dat hij de hoop koesterde dat de auteur van *Pallieter* begrip zou kunnen opbrengen voor zijn benarde toestand is eigenlijk ook niet zo vreemd. Ofschoon de vrouw en de kinderen van Lemel het als Joden in Lier nogal hard te verduren kregen, laat de Jiddisje auteur het in zijn boek niet na om hulde te brengen aan de families Wouters, Van Rompay en Bogemans : eenvoudige Vlaamse volksmensen die hem onbaatzuchtig ter hulp kwamen tijdens deze afgrijselijke jaren.

Hij stelde trouwens een speciaal dankwoord op in het Nederlands gericht tot deze « edele en goedhartige Belgische families » en stond erop hun foto's op te nemen in zijn boek naast deze van zijn omgekomen vrouw en kinderen. Yankev Lemel was dus niet iemand die iedereen over een kam zou scheren. En, moest hij gedacht hebben, waarom zou een Timmermans niet – net zoals zij – het hart op de goede plaats dragen ?

De houding van Timmermans tijdens de bezetting heeft aanleiding gegeven tot heel wat discussie. Ofschoon hij het hakenkruis niet openlijk bestreed zoals een Victor Brunclair, dient toch vermeld dat hij evenmin de Hitlergroet bracht zoals zoveel andere Vlaamse literatoren, laat staan dat hij zich in actieve collaboratie zou hebben gestort zoals zijn collega Wies Moens². Dat hij niet afzijdig stond t.o.v. "kleine collaboratie" staat echter vast. Timmermans zag er geen graten in zijn proza te laten verschijnen in de *Brüsseler Zeitung*, woonde op 23 oktober 1941 de propagan-

² Jeroen Brouwers heeft de sfeer die onder de Vlaamse schrijvers heerste gedurende de Bezetting uitstekend geschetst in « Het Vlaamse Vlakgom », in *De Groene Amsterdammer*, 3 april 2006.

distische *Dichtertagung* bij te Weimar en zou later met groot genoegen de Rembrandtprijs in ontvangst nemen die hem uitgereikt werd door de Hansa-Universität Hamburg (ten overstaan van zijn vriend Baron Opsomer zuchtte hij hieromtrent: « Ja maar... Honderd vijftientig duizend frank vindt ge toch ook niet onder de steert van een peerd... »)³. Maar aan Jodenhetze deed hij niet. En hij weigerde uitdrukkelijk de uitnodiging van Jef Van de Wiele (1903-1979) om mee te werken aan *De Vlag* (*Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft*). Uiteindelijk was zijn houding ten opzichte van de bezetting dus ambigu, gedwee, onderworpen. Zoals dit het geval zou zijn voor zoveel van onze landgenoten...

Gelet hierop, bleek Timmermans dus “geen slecht iemand” te zijn. Bovendien werd hij geacht “goede betrekkingen” te onderhouden met de Duitsers, wat nuttig kon blijken. Het valt aan te nemen dat het juist hierom is dat Lemel het aandurfde als onbekende bij de vermaarde schrijver aan te kloppen. Blijkbaar dacht hij te kunnen inspelen op zijn gevoel van collegialiteit. Een gok dus, wellicht een zeer gewaagde gok – maar beslist niet onzinnig... Timmermans bleek echter te “voorzichtig” te zijn : hij dacht er geen ogenblik aan zich met vervolgde Joden te “compromitteren”.

En nu het relaas van die mislukte poging tot toenadering, zoals weergegeven door Lemel in zijn herinneringen aan de bezetting :

« Thans liep reeds het gerucht dat de Duitsers bezig waren alle Joden uit te roeien die zij gedeporteerd hadden. Ik beijverde mij door alle middelen te weten te komen of ik, hoe dan ook, aan het gevaar kon ontsnappen. Ik wist dat er in Lier een bekende Vlaamse schrijver woonde, die goede betrekkingen onderhield met de Duitsers – Felix Timmermans. Ik probeerde dus met hem in verbinding te geraken. Daartoe wendde ik mij toen tot een jonge Lierse advocaat, een zekere Seljatsslager, en ik vroeg hem of hij niet zou kunnen bemiddelen om mij in kontakt te brengen met Felix Timmermans ? De advocaat, die zich ontpopte als een zeer fijne mens, zei dat het hem speet dat hij mijn verzoek niet kon inwilligen. Maar hij gaf mij de raad mij zelf naar Felix Timmermans te begeven. Hij verzekerde mij dat deze geen slechte vent was en dat hij mij zeker zou ontvangen. Ik antwoordde hem toen dat ik het als een zware belediging zou beschouwen mocht Timmermans mij niet willen ontvangen. Wel, zei de advocaat, dan

³ G. Durnez, *Felix Timmermans. Een Biografie*, Tielt, 2000, p. 702.

zal ik U maar het adres geven van familieleden van Timmermans, waar hij zich regelmatig begeeft. En als gij het hen vraagt zal zijn familie U zeker met hem in betrekking stellen.

Zodra ik het kantoor van de advocaat verliet, begaf ik mij dadelijk – nog diezelfde voormiddag – naar de familie Paeps. Ik belde aan, het betrof een groot huis. Eerst diende ik een tijdje te wachten en dan werd mij de deur geopend door een jonge dame die nog in pyjama vertoefde. Ik droeg natuurlijk mijn “ster”⁴. In het vertrek waar zij mij uitnodigde plaats te nemen zag ik – recht tegenover mij – de foto van een jonge officier met een bril, uitgedost in hitleriaanse kledij. Later vernam ik dat de afbeelding een broer van de jonge dame die mij ontvangen had, voorstelde. Ik heb haar uitgelegd welk de reden was van mijn komst. De jonge dame antwoordde mij dat Timmermans maar zelden bij hen zijn opkomst deed. Indien ik hem wou spreken moest ik dus persoonlijk naar hem toe. Zij voegde erbij dat hij geen slechte mens was.

Ik dacht er zelf niet anders over en begaf mij dus naar Timmermans. Het kon toen reeds elf uur 's morgens zijn. Aangekomen aan het huis, belde ik, net als vroeger, aan de deur. Deze keer werd ik ontvangen door een meisje met blond haar, ongeveer zeventien jaar oud. Het betrof een van de dochters van Timmermans. Zij nodigde mij uit om plaats te nemen in een kamer. Hoogstwaarschijnlijk was dit de werkkamer van haar vader vermits ik op een schrijftafel een groot aantal boeken zag liggen.

Aan mijn “ster” kon het meisje natuurlijk zien dat ik joods was. Ik vroeg haar of ik de heer Timmermans zou kunnen spreken. Waarop zij mij antwoordde dat haar vader ergens naartoe was gegaan. Ik heb haar uitgelegd dat ik een joodse schrijver was die eveneens over het Vlaamse leven had geschreven en dat ik een onderhoud wenste met haar vader. Ik vertelde haar dat de Duitsers bezig waren alle Joden af te voeren en dat de verdwijning van mijn handschriften een verlies zou betekenen voor het Vlaamse volk. Het meisje luisterde aandachtig en verklaarde dat ik indien ik een onderhoud wenste met haar vader ik best 's avonds kon terugkomen. Zij liet mij weten rond welk uur ik haar vader thuis zou kunnen aantreffen.

's Avonds kleepte ik mij stijlvol aan. Ik nam een aantal jiddische kranten mee waarin mijn verhalen waren verschenen alsook enkele manuscrip-

⁴ Verwijzing naar de “Jodenster”.

ten en ging naar Timmermans heen. Opnieuw belde ik aan de deur. Ditmaal was het een ander meisje dat mij de deur opende. Ik vroeg naar de heer Timmermans.

– Papa bevindt zich niet ten huize, verklaarde het meisje. Hij is naar Brussel vertrokken.

– Wanneer keert hij terug ? vroeg ik het meisje.

Zij begaf zich naar de eetkamer om het te vragen en ik hoorde Timmermans zijn stem. Het meisje keerde terug en haar antwoord luidde dat men niet wist wanneer hij zou aankomen.

– De heer Timmermans wil mij waarschijnlijk niet ontvangen ? merkte ik hierop aan. Waarop zij met haar hoofd bevestigend knikte dat dit inderdaad het geval was. Dit allemaal omdat ik een Jood was.

Timmermans had beslist begrepen waarom ik hem was komen opzoeken. Dat ik mij tot hem had gewend om mij te redden. Of hij mij niet kon helpen ? Maar hetgeen mij pijn deed was dat de heer Timmermans geweigerd had mij te ontvangen. Deze hele geschiedenis met de heer Timmermans heb ik aan mijn vrouw nooit verteld. »⁵

⁵ Y. Ts. Lemel, *Teg fun shrek. Derinerungen fun der milkhome 1940-1945*, Parijs, Les Éditions polyglottes, 1962, pp. 59-61.